

**THE COMPARISON OF ZIYA GOKALP'S
“LISAN” AND ASAF HÂLET ÇELEBİ'S
“İSTANBULUMUN DILI” POEMS**

**Ziya Gökalp'in Lisân Şiiri ile Asaf Hâlet Çelebi'nin
İstanbul'unun Dili Şiirlerinin Karşılaştırılması
Gülşah DURMUŞ¹**

Abstract

In this study, Ziya Gökalp's poem entitled Lisân and Asaf Hâlet Çelebi's poem entitled İstanbulumun Dili have been analysed comparatively by identifying “keywords” in consideration of the poets' views about Turkish language and in particular İstanbul Turkish Language. Though Ziya Gökalp, who lived between the years 1876-1924, and Asaf Hâlet Çelebi, who lived between 1907-1958, were two poets who produced works of art at different periods of Turkish literature and adopted different senses of art; they were both sensitive about Turkish language. After the two poems have been analysed it's been deduced that the polemical and complicated atmosphere of language at their time prompted these poets to think about language. According to the data gained at the end of the study, the main point that the two poets disagree on about Turkish language is that while Ziya Gökalp presented several leading principles about Turkish language to Anatolian Turks, as an “ideologue”; Asaf Hâlet Çelebi preferred to criticise “The Ideology of Nativisation- Purification- Refinement of Turkish” and its supporters by taking refuge in a fabulous atmosphere and by original images that he produced with several symbols and images, as an “artist”.

Key Words: Ziya Gökalp, Lisân, Asaf Hâlet Çelebi, İstanbulumun Dili, Comparative Text Analysis.

Öz

Bu çalışmada Ziya Gökalp'in Lisân başlığını taşıyan şiiri ile Asaf Hâlet Çelebi'nin İstanbulumun Dili başlığını taşıyan şiiri, şairlerin Türk dili ve özellikle de İstanbul Türkçesi hakkındaki görüşleri ışığında, “açar sözler”i tespit edilerek karşılaştırmalı bir biçimde çözümlenmiştir. Ziya Gökalp (1876- 1924) ve Asaf Hâlet Çelebi (1907- 1958), Türk edebiyatının farklı dönemlerinde eser vermiş ve farklı sanat anlayışlarını benimsemiş iki şair olmakla birlikte, Türk dili konusunda gösterdikleri hassasiyet noktasında birleşirler. Çözümlenen iki şiir sonunda elde edilen veriler göstermiştir ki kendi dönemlerinin dil konusundaki tartışmalı ve çetrefilli atmosferi bu iki şairi dil konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Çalışma sonucu elde edilen verilere göre iki şairin Türk dili konusunda ayrıldıkları temel nokta, Ziya Gökalp'in Anadolu Türklerine Türk dili konusunda bir takım yol gösterici ilkeler sunması, ağır basan “fikir adamı” kimliğiyle savunduğu ilkeler bütününe Anadolu Türkleri arasında yaymak için şiiri bir vasıta olarak kullanmasına karşılık; “sanatçı” kimliği ağır basan Asaf Hâlet Çelebi'nin “Öz Türkçecilik” ve savunucularını masal atmosferine sığınarak bir takım sembol ve imgelerle oluşturduğu orijinal imajlarla eleştirmeyi tercih etmesidir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Lisân, Asaf Hâlet Çelebi, İstanbulumun Dili, Karşılaştırmalı Metin Çözümlemesi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Programı, Elmek: gulsahdurmus@aydin.edu.tr

Giriş

Bu çalışmada, Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi'nin öncü isimlerinden Ziya Gökalp'in **Lisân** (Tansel, 1977: 106- 107) başlığını taşıyan şiiri ile Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin tasavvufî, mistik ve sürrealist çizgide değerlendirilen önemli şairlerinden biri olan Asaf Hâlet Çelebi'nin **İstanbulumun Dili** (Çelebi, 2004: 83) başlığını taşıyan şiiri, şairlerin Türk dili ve özellikle de İstanbul Türkçesi hakkındaki görüşleri ışığında -Korkmaz'ın (2009: 131- 182) şiir çözümlemeleri için teklif ettiği ve kullandığı bir terim olan- "açar sözler"i tespit edilerek karşılaştırmalı bir biçimde çözümlenmiştir.

Şiirlerin çözümlenmesine geçilmeden önce şairlerin Türk dili, özellikle de İstanbul Türkçesi konusundaki görüşleri üzerinde durulması yerinde olacaktır.

Ziya Gökalp, eserleri ile Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi'nin temel prensiplerini uygulama sahasına geçirmiş, Asaf Hâlet Çelebi ise İstanbulumun Dili şiiri ile özellikle Nurullah Ataç'ın dil konusundaki aşırı görüşlerine, "Öz Türkçecilik" ve dilde "Uydurmacılık"a şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle çalışmanın giriş niteliğindeki bu bölümünde önce Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi'nin temel prensipleri hakkında bilgi verilmiş ardından Asaf Hâlet Çelebi'nin dilde tasfiyecilik ve uydurmacılık karşısındaki tavrı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın asıl bölümünü teşkil eden "şiirlerin çözümlenmesi" aşamasında -giriş bölümünde ortaya konulan veriler ışığında- iki şiirin "açar sözler"i tespit edilmiş ve çalışmanın sonuç bölümünde çözümlenme süreci sonunda elde edilen veriler özetlenmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile gelen serbestlik; Osmanlıcılık, İslâmcılık, Batıcılık, Adem-i Merkeziyetçilik gibi bazı fikir akımlarının özgürce tartışılmasına olanak tanır. Bu ortamda tartışılan fikir akımlarından biri de Türkçülük/ milliyetçilik olmuştur. Bu dönemde Türk toplumunda uyanan milliyetçilik hareketleri, dil meselesini yeniden gündeme getirir. Memlekette farklı tartışma alanlarında hüküm süren ikiliklerden biri de konuşma ve yazı dilinde kendini gösterir. İçinden çıkılması güç sıkıntuların hüküm sürdüğü bu dönemde Genç Kalemler Hareketi 1911 yılında Ömer Seyfettin tarafından "?" imzası ile Genç Kalemler'in II. cilt büyük boy ilk sayısında kaleme alınan "Yeni Lisan" başlıklı ilk yazı ile gerçek bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Esası, dildeki yabancı şekil ve kuralları atmak, halkın malı olmamış ve Türkçede karşılığı bulunan yabancı asıllı kelimeleri kullanmamak şeklinde özetlenebilecek olan Yeni Lisan Hareketi, önceleri zorla ortaya çıkmış yapay bir hareket gibi görülmüşse de bunun böyle olmadığını bu cereyanın gittikçe derinleşmesi ve yayılması ortaya koymuştur. Hareketin başlıca temsilcileri Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp'tir.

Yeni Türkçenin harslaştırılması ve tezhibi konusunda "(...) Yeni Türkçe, evvelâ lisânımızı lüzümsüz Arapça ve Acemce tâbirlerle terkiblerden temizlemekle, sâniyen ona henüz vücutlarından haberimiz olmayan milli tabirleri ve ifâde tarzlarını ve sâlisen, henüz mâlik olmadığımız için ibdâna mecbûr bulunduğumuz beynelmilel kelimeleri ilâve etmekle husûle gelecektir. Bu üç ameliyeden birincisine **temizleme**, ikincisine **harslaştırma**, üçüncüsüne **tezhîb** nâmlarını verebiliriz" (Öksüz, 1995: 151) sonucuna ulaşan Ziya Gökalp (1876- 1924), dil konusundaki bütün düşünceleri ve görüşlerini, on bir madde hâlinde, **Lisânî Türkçülüğün Umdeleri** başlığı altında toplar:

"1. Milli lisanımızı vücuda getirmek için, Osmanlı lisânını hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, Halk edebiyâtına temel vazifesini gören, Türk dilini aynıyla kabûl edip İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.

2. Halk lisânında Türkçe müterâdifi bulunan Arabî ve Farisî kelimeleri atmak, tamamıyla müterâdif olmayıp küçük bir nüansa mâlik olanları lisanımızda muhâfaza etmek.

3. Halk lisânına geçip lafzen yahut manen galatât nâmını alan Arapça ve Acemce kelimelerin tahrif olunmuş şekillerini Türkçe addetmek ve inlâlarını da yeni telâffuzlarına uydurmak.

4. Yerlerine yeni kelimeler kâim olduğu için, müstehase hâline gelen eski Türkçe kelimeleri diriltmeye çalışmamak.

5. Yeni istilâhlar aranacağı zaman ibtidâ halk lisânındaki kelimeler arasında aramak; bulunmadığı takdirde, Türkçenin kıyasî edatlarıyla ve kıyasî terkip ve tasrif usuleriyle yeni kelimeler ibdâ etmek, buna da imkân bulunmadığı surette Arapça ve Acemce terkipsiz olmak şartıyla yeni kelimeler kabûl etmek ve bazı devirlerin ve mesleklerin husûsî âhvalini gösteren kelimelerle, tekniklere aid âlet isimlerini ecnebi lisânlarından aynen almak.

6. Türkçede Arap ve Acem lisânlarının kapütülasyonları ilga olunacak, bu iki lisânın ne sigaları, ne edatları, ne de terkipleri lisânımıza idhâl olunmamak.

7. Türk halkının bildiği ve kullandığı her kelime Türkçedir, halk için munis olan ve sun'î olmayan her kelime millîdir. Bir milletın lisânı, kendisinin cansız cezirlerinden değil, canlı tasarruflarından tereküb eden canlı bir uzviyettir.

8. İstanbul Türkçesinin savtiyâtı, şekliyâtı ve lugaviyâtı, Yeni Türkçenin temeli olduğundan, başka Türk lehçelerinden ne kelime, ne sigâ, ne edat, ne de terkip kaideleri alınamaz. Yalnız mukayese tarikiyle Türkçenin cümle teşkilâtına ve husûsî tâbirlerindeki şivesine nüfûz için bu lehçelerin derin bir surette tedkikine ihtiyaç vardır.

9. Türk medeniyetinin tarihine dâir eserler yazıldıkça, eski Türk müesseselerinin isimleri olmak hasebiyle, çok eski Türkçe kelimeler, Yeni Türkçeye girecektir. Fakat bunlar istilâh mevkiinde kalacaklarından, bunların hayâta avdeti, müstehaselerin dirilmesi mahiyetinde telâkki olunmalıdır.

10. Kelimeler, delâlet ettikleri mânâların tarifleri değil, işaretleridir. Kelimelerin mânâları istikaklarını bilmekle anlaşılır.

11. Yeni Türkçenin bu esaslar dahilinde bir kamusıyla bir de sarfî vücûda getirilmeli ve bu kitaplara Yeni Türkçeye girmiş olan Arapça ve Acemce kelimelerin, tabirlerin bünyelerine ve terkip tarzlarına âid malûmât, lisânın fizyolojisi kısmına değil, müstehasât ve intisaliyât bahsi olan istikak, kısmına dâhil edilmelidir" (Öksüz, 1995: 151).

Ziya Gökalp'in dil ve özellikle de İstanbul Türkçesi hakkındaki görüşleri bu şekilde ortaya konulduktan sonra Asaf Hâlet Çelebi'nin aynı konu hakkındaki önemli değerlendirmelerine geçilebilir.

1994 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesinde Prof. Dr. Orhan Okay danışmanlığında Asaf Hâlet Çelebi'nin (1907- 1958) hayatı, eserleri, sanatı ve fikirleri üzerine bir doktora tezi hazırlayan Kırmılı, çalışmasının Çelebi'nin Türk dili hakkındaki fikirlerine ayrılan bölümünde onun Türk dili ile ilgili müstakil bir yazısı olmadığı gibi diğer yazı ve

mülakatlarında da bu konuda pek fazla bir şey söylemediğini belirtmiştir. Fakat Kırmılı'ya göre Çelebi, Türkçeyi arılaştırmak ve zenginleştirmek gayesi ile yapılmaya çalışıldığı söylenen "Öz Türkçecilik" diğer bir tabirle "Uydurmacılık" hareketlerine çok şiddetle karşı çıkmıştır. [Y]eni uydurulan kelimelerden hiçbirini kullanmadığı gibi, yanında kullananlara da [örneğin Nihat Dalay'a "toplum" kelimesini kullanması üzerine] müdahale etmiştir (Kırmılı, 1994: 263).

Aziz Nesin'in "Asaf Hâlet Çelebi Diyor ki" başlıklı yazısından aktarma yapan Kırmılı, Çelebi'nin "*Dil inkılabı hakkında ne düşünüyorsunuz?*" şeklindeki bir soruya şu şekilde cevap verdiğini belirtir: "*Böyle bir inkıla[p] tanımıyorum, olamaz. Böyle bir inkılabı ancak millet yapar. Üç beş kişinin bizim en mukaddes varlığımız olan dili unutturup çocuklarımıza aca[y]ip bir dil aşılması kurûn-ı vustaî değil, kurûn-ı ulâ değil, daha geri bir zihniyetin ifadesidir. Zulümlerin en korkuncudur. Ve millete en büyük hakarettir. Milleti hiç saymaktır. Halk kendi dilini, ihtiyacına göre kendisi yapar*" (Kırmılı, 1994: 263).

Kırmılı, Nihat Dalay'ın, Asaf Hâlet Çelebi'nin "Ataçça"ya çok müthiş surette karşı olduğunu belirttiğini aktarır. "[Çelebi], bilhassa uydurduğu kelimelerle Öz Türkçecilik hareketlerini destekleyen Nurullah Ataç'a devamlı karşı çıkmış ve onu tenkit etmiştir" (Kırmılı, 1994: 264). Kırmılı'nın belirttiğine göre [Çelebi]'nin eşi Nermin Hanım, Nurullah Ataçlara ziyarete gittikleri bir sırada, kocasının onunla bu konuda çok şiddetli tartışmalar yaptığını ve böyle davranmakla Türkçeyi mahvettiğini söylediğini anlatmıştır (Kırmılı, 1994: 264). Çelebi, Mustafa Baydar ile gerçekleştirilen bir mülakatta da Nurullah Ataç'ın garip garip kelimeler uydurup kullanılması için telkin ve baskılar yaptığını belirterek "*Halbuki hayatıyeti olmadığı gibi lüzumsuz yere bir nevi dilde rasizm (ırkçılık) yapmaya matuf olan bu uydurma Türkçe kelimeler hem kaka fonik hem de gülünç şeyler*" de[mişti]r (Kırmılı, 1994: 264).

Kırmılı'nın belirttiğine göre [Çelebi], "İstanbulumun Dili" şiirinde İstanbul Türkçesi ve Öz Türkçecilik hakkındaki fikirleri[ni] ve tavrını ortaya koymuş gibidir (Kırmılı, 1994: 265). Mehmet Solak tarafından belirtildiğine göre de "*İstanbul, Çelebi'nin dünyaya açılan penceresidir. Çünkü dil'i onun dilidir. O dil; annesinin, babasının, türkülerinin, okuduğu şairlerin dilidir. Öyle ki; çocukluğunun ve elbette tüm hayatının vazgeçilmezlerinden olan masalları ve ninnileri bu dille dinlemiştir*" (Solak, 2001: 200).

ZİYA GÖKALP'İN LİSÂN ŞİİRİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Güzel dil Türkçe bize

Başka dil gece bize.

İstanbul konuşması

En sâf, en ince bize.

Şiirin ilk dördünlüğünü anlamlandırmada başvurulabilecek temel açar sözler; "güzel dil", "Türkçe", "başka dil", "gece", "İstanbul konuşması", "en sâf", "en ince" ve üç kez tekrarlanan "bize" ifadeleridir. "Güzel dil" ile "başka dil" yapıları ile "Türkçe" ve "gece" kelimeleri arasında paralelliğe dayalı zıt bir yapılanış söz konusudur. Şair, Türkçe için çağrışımı olumlu olan "güzel dil" ifadesini tercih ederken onun dışında kalan bütün diller için "başka" ifadesini kullanmakta ve bu diller için de kendisine olumsuz bir çağrışım yüklenen "gece" kelimesini tercih etmektedir. Böylelikle şair, gerçekleştirdiği dil sınıflandırmasında Türkçeden yana olan tavrını sübjektif bir biçimde mısralara dökmektedir. Dördünlükte "Güzel" kelimesinin ilk hecesi olan "Gü", şiirdeki "gece" kelimesi

ile birlikte düşünüldüğünde “gündüz” ve “güneş” kelimelerini de çağrıştırmakta böylece gecenin karşısında yer alan “güzel” kelimesinin olumlu çağrışım alanı genişletilmektedir.

“Güzel” kelimesinin çağrıştırdığı “güneş” kelimesinin 1930'lu yıllarda Atatürk tarafından ortaya konulan ve desteklenen Güneş- Dil Teorisi'ne de ilham kaynağı olduğu düşünülebilir (Ayvazoğlu, 2005).

Şair, standart Türkçeye temel teşkil eden İstanbul konuşması için de “en saf”, “en ince” sıfat tamlamalarını kullanarak bu defa yanında olduğu Türkçenin diğer Türk şiveleri içindeki yerini netleştirmektedir. Genelden özele bir yapılanış sergileyen dördlükte öncelikle Türkçenin dünyadaki diğer diller arasındaki konumu ve öznel değeri netleştirilmiş, ardından daha özel bir boyuta geçilerek Türkiye Türkçesinin şiveleri arasından İstanbul konuşmasının yanında bir tavır sergilenmiştir. Şiirde üç defa yinelenen “bize” kelimesi ile imlenen “Türkiye Türkleri”dir, denilebilir.

Lisânda sayılır öz

Herkesin bildiği söz;

Ma'nâsı anlaşılan

Lügate atmadan göz.

İlk dördlükte dil konusunda genelden özele doğru gerçekleştirilen değerlendirmeler, bu dördlükte bir adım ileri götürülerek dilin söz varlığı boyutuna taşınmıştır. Dördlüğün temel açar sözleri; “lisân”, “öz”, “herkesin bildiği söz”, “Ma'nâsı anlaşılan Lügate atmadan göz/ Sözlüğe başvurulmaksızın anlamı anlaşılan” ifadeleridir. Bu açar sözlerle vurgulanan herkesin bildiği sözlerin bir dilin özü, temel kaynağı sayıldığı ve herkesin bildiği söz ile ifade edilmek istenenin de sözlüğe başvurmaksızın anlamı anlaşılan ifadeler olduğudur. Dördlüğün ilk mısrası, ikinci mısra ile ikinci mısrası da üç ve dördüncü mısralar ile açıklığa kavuşturulmuş, yine genelden özele doğru bir yapılanış sergilenmiştir.

Uydurma söz yapmayız,

Yapma yola sapmayız,

Türkçe'leşmiş Türkçe'dir;

Eski köke tapmayız.

Bu dördlükte Gökalp, Türkçenin söz varlığı konusundaki görüşlerini dile getirmeye devam etmektedir. Dördlümü anlamlandırmada başvurulabilecek temel açar sözler; “uydurma söz”, “yapma yol”, “Türkçe'leşmiş”, “Eski kök” ifadeleri ile “yapmayız”, “sapmayız” ve “tapmayız” yüklemeleridir. Dördlüğün yüklemelerinin üçü de geniş zamanın olumsuz biçimindedir ve birinci çokluk şahsa göre çekimlenmiştir. Burada birinci çokluk şahıs çekimi yoluyla imlenen -birinci dördlükte olduğu gibi- “Türkiye Türkleri”dir, denilebilir. Gökalp'in bu dördlükte yer alan açar sözler vasıtasıyla dil konusunda karşısında olduğu iki tavır söz konusudur: Dördlüğün 1- 2 ve 4. mısralarında yer alan açar sözler vasıtasıyla karşı durulan eğilim, Öz Türkçecilik iken dördlüğün üçüncü mısrası vasıtasıyla da dilde tasfiyecilerin karşısında bir tavır sergilenmiştir. Gökalp, köken itibariyle Arapça ve Farsça olup Türkçeye mâl olmuş kelimelerin körü körüne dilden tasfiye edilmesine de bu kelimelerin yerine köken itibariyle Türkçe olan kelimeler uydurulmasına da karşıdır. Gökalp'e göre köken itibariyle yabancı bir kelimenin Türkçenin söz varlığı içerisinde değerlendirilebilmesinin temel ölçütü, onun Türkçeleşmiş olup olmadığıdır.

*Açık sözle kalmalı,
Fikre ışık salmalı;
Müterâdîf sözlerden
Türkçe'sini almalı.*

Şiirin bu dörtlüğünde Gökalp, Türkçenin söz varlığı ile ilgili görüşlerini dile getirmeye devam eder. Dörtlükteki üç yüklemde de gereklilik kipinde çekimlenmiş olması, şairin söz varlığı konusundaki önerilerini dile getirebilmesinde en büyük yardımcısı olmuştur: kalmalı, salmalı, almalı.

Şair, şiirin bu dörtlüğünde 1 ve 3. dörtlüklerde “biz” zamiri ile kendisini de dâhil ederek seslendiği “Türkiye Türkleri”ne Türk dilinin söz varlığına yeni kelimeler eklenirken nasıl davranılması gerektiği hususunda tavsiyelerde bulunmuştur.

Dörtlüğün temel açar sözleri; “açık söz”, “fikre ışık salma”, “müterâdîf söz” ve “Türkçe'si”dir. İlk iki mısradaki fikre ışık salmanın yani duygu ve düşüncelerin hiçbir karanlık noktası kalmayacak biçimde aydınlığa kavuşturulmasının temel ölçütünün “açık sözle kalınması” olduğu vurgulanmıştır. Dil ne kadar açık ve anlaşılır kullanılırsa duygu ve düşünceler o ölçüde aydınlık biçimde dinleyene ve okuyana ulaştırılabilecektir. Üçüncü mısradaki üzerinde durulması gereken anahtar ifade/ açar söz, “müterâdîf”tir. Bu kelime, dil bilgisinde “eş anlamlı, sinonim” (Parlatır, 2011: 1231) anlamını taşımaktadır. Gökalp, Türkçenin söz varlığına yeni kelime eklenmesi ve eklenen bu kelimelerin sözlü ve yazılı dilde düşüncelerin ortaya konulması sürecinde nasıl kullanılması gerektiği konusunda Türkiye Türklerine eş anlamlı kelimeler arasından kökeni Türkçe olanı tercih etmelerini tavsiye etmektedir. Ona göre duygu ve düşüncelerin ifadesinde kullanılma ihtimali olan eş anlamlı Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler arasından bir seçim yapılması gerektiğinde Türkiye Türklerine düşen görev, bu kelimeler arasından kullanımda olan ve köken itibarıyla Türkçe olan kelimeyi tercih etmeleridir. Üçüncü dörtlükte Türkçeye yerleşmiş, ancak köken itibarıyla Arapça ve Farsça olan sözcüklerin Türkçe kabul edilmesi gerektiğini savunarak bu sözcüklerin yanında bir tavır sergileyen Gökalp, aynı durum köken itibarıyla farklı dillerden eş anlamlı sözcükler söz konusu olduğunda tavrını, kullanımındaki Türkçe sözcükler lehine kullanmıştır.

*Yeni sözler gerekse
Bunda da uy herkese;
Halkın söz yaratmada
Yollarını benimse.*

Bu dörtlükte Gökalp, dil konusundaki görüşlerini başka bir boyuta taşıyarak “*dilin kendi imkânları ile yeni kelime üretme süreçleri*” üzerinde durmuştur. Dörtlüğün anlamlandırılmada kullanılacak açar sözler; “yeni sözler”, “uy herkese”, “halk”, “söz yaratma”, “yollar” ifadeleridir. Gökalp'e göre dil, yeni anlamları karşılamak üzere yeni kelimelere ihtiyaç duyduğunda -bu ihtiyaç durumunu karşılayan açar söz, “gerekse”dir- Türkiye Türklerinden beklenen, bu konuda herkese uymaları ve bu yeni kelimenin ne olacağına “uzlaşma” yoluyla karar vermeleridir. Bu konuda temel yol gösterici de halkın söz yaratma yolları, yani dilin doğal gelişim süreci içerisinde dışarıdan müdahale olmaksızın ortaya çıkan yeni kelimelerdir. Dörtlüğün iki fiili olan “uy” ve “benimse”, emir kipinde ikinci teklik şahsa göre çekimlenmiştir. Önceki dörtlükte Türkiye Türklerine dil konusunda öneride bulunurken gereklilik kipinde çekimlenmiş yüklemelere başvuran

Gökalp, bu dörtlükte tavrını biraz daha kesinleştirmekte, bu nedenle de emir kipini gereklilik kipine tercih etmektedir.

Gökalp'in -kelime hazinesine yeni kelime/ler ekleme konusunda- bu dörtlükteki tavrı ile Asaf Hâlet Çelebi'nin; Nurullah Ataç ve "Öz Türkçecilik" karşısındaki tavrı birbirine çok benzemektedir.

Yap yaşayan Türkçe'den

Türkçe'yi incitmeden

İstanbul'un Türkçesi

Zevkini olsun yeden

Bu dörtlükte Gökalp, bir önceki dörtlükte üzerinde durmaya başladığı "dilin kendi imkânları ile söz varlığına yeni kelimeler ekleme süreçleri" üzerinde durmaya devam eder. Türkiye Türklerine tavsiye niteliğindeki cümleler, yine emir kipinde çekimlenmiş fiillerle kurulmuştur: yap, olsun. Dörtlüğü anlamlandırma sürecinde kullanılacak açar sözler; "Yaşayan Türkçe", "Türkçe'yi incitmeden", "İstanbul'un Türkçesi", "Zevkini olsun yeden"dir.

Gökalp'e göre dilin kendi imkânları ile Türkçeye yeni kelimeler eklenmesi söz konusu olduğunda yol gösterici iki temel rehber vardır: Yaşayan Türkçe ve İstanbul'un Türkçesi. Gökalp, bu işlemin nasıl gerçekleştirileceği hususunda temel sistematiği de ortaya koyar. Ona göre bu işlem "Türkçe'yi incitmeden" yani Türk dilinin gramer kurallarına uygun bir yapılanışla gerçekleştirilecektir. Bu konuda Türkiye Türklerinin zevkini harekete geçirecek itici güç, ikinci temel rehber; İstanbul'un Türkçesidir. Burada "İstanbul'un" ifadesi düz değişmeceli olarak İstanbul'da yaşayan halkı karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Dörtlükte kullanılan "yed-" fiili de halk ağzından alınmış bir kelimedir ve anlamı: "Bir kimseyi elinden tutup götürmek (...)"tir (TDK, 2014).

Arapça'ya meyletme

İran'a da hiç gitme;

Tecvid'i halktan öğren,

Fasihlerden işitme.

Bu dörtlükte Gökalp, Türkçe'nin söz varlığına yabancı dillerden kelime alınması konusuna geri döner. Dörtlüğü anlamlandırmada kullanılacak açar sözler; "Arapça", "İran", "tecvid", "halk" ve "fasihler"dir. Dörtlüğün fiilleri, tavsiyelerin kesinliğine işaret edecek biçimde emir kipinde ikinci teklik şahsa göre çekimlenmiştir: meyletme, gitme, öğren, işitme. Tavsiyelerin üçü olumsuz, biri olumlu çekimlenmiş yüklemle dile getirilmiştir. "Gitme" yüklemine olumsuz çekimi, "hiç" zarfıyla bir derece daha kuvvetlendirilmiştir. "İran" kelimesi düz değişmeceli olarak Farsçayı imleyecek biçimde kullanılmıştır. Şair, bu dörtlükte Türkiye Türklerine Arapça ve Farsçaya meyletmemelerini tavsiye etmektedir. Şiirin bu bölümünde açıklığa kavuşturulması gereken iki açar söz, "tecvid" ve "fasih"tir:

"Tecvid: [<Ar. cevdet] 1. Güzel yapma, güzelleştirme. 2. Kur'an-ı Kerim'i düzgün, kurallı ve ahenkli bir biçimde okuma sanatı. 3. Kur'an'ı usulüne göre okutmayı öğreten kitap" (Parlatır, 2011:1658).

“Fasîh: [Ar.] 1. Güzel, düzgün, açık ve kusursuz konuşan, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan (kimse), uzdilli. 2. Belli, açık, ayan beyan ortada olan, aşikâr, sarîh” (Parlatır, 2011: 441).

Bu dörtlükte yabancı dillerden söz varlığına kelime ekleme sürecinin yanında Gökâlî tarafından dile getirilen bir diğêr husus, Kur’ân-ı Kerim’i doğru okuma kurallarının kimden öğrenilmesi gerektiğî meselesidir. Gökâlî, Türkiye Türklerine bunun için Kur’ân Arapçasını Arapça ile öğreten fasîhler yerine onun telaffuzunu kendine mâl ederek Türkçeleştiren halkı kendilerine rehber edinmelerini tavsiye etmektedir.

*Gayn’lı sözler emmeyiz,
Çocuk değıl, memeyiz!
Birkaç dil yok Turân’da
Tek dilli bir kümeyiz.*

Bu dörtlükle birlikte Gökâlî tarafından şiirin atmosferine yeni bir kavram dâhil edilir. Türk dilinin konuşulduğı geniş coğrafyaya işaret eden: Turân. Bu yeni kavramın Gökâlî için taşıdığı anlama ulaşmak amacıyla onun başka bir şiirine, Turân’a, başvurmak yerinde olacaktır. Bu şiirin son iki mısrasında “vatan” kavramını tanımlayan Gökâlî, “Turân” kelimesine yüklediğı anlamı da açıklığa kavuşturmuş olur: “Vatan ne Türkiya’dır Türkler’e, ne Türkistân; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Tûrân...” (Tansel, 1997: 5). Dörtlükte yer alan bu kelime vasıtasıyla Gökâlî’nin kendi eserleri arasında metinlerarası bir gönderim gerçekleştirilmiştir. Gökâlî’ye göre geniş Turân coğrafyasında “birkaç” dil yoktur, bu geniş coğrafyada yaşayan Türk halkı “tek dilli bir küme”dir.

Dörtlüğü anlamlandırmak amacıyla üzerinde durulması gereken diğêr açar sözler; “gayn’lı sözler”, “emme”, “çocuk”, “meme”dir.

“Gayn, Arapçaya mahsus bir harftir” (Timurtaş, 2008: 81). Dörtlükte “Gayn’lı sözler” düz değışmeci olarak Arapçayı imlemek için kullanılmıştır. “Emmek” fiiliyle birlikte düşünöldüğünde dörtlüğün kazandığı anlam “Arapçadan sözcük almamız. Buna ihtiyacımız yok”tur. Aynı kavram alanına giren “emme”, “çocuk” ve “meme” kelimeleri vasıtasıyla dörtlükten çıkarılabilecek bir diğêr anlam katmanı ise Türk dilinin başka dillere muhtaç bir “çocuk” değıl, tam aksine onlara kelime verebilecek nitelikte bir kaynak (meme) dil olduğudur.

*Turân’ın bir ili var,
Ve yalnız bir dili var.
Başka dil var diyenin,
Başka bir emeli var.*

Gökâlî, bir önceki dörtlükle şiir atmosferine dâhil ettiğî ve Turân adını verdiğî “vatan” kavramını bu dörtlükte iki unsuruyla belirgin kılmıştır: il ve dil. “İl” açar sözü ile karşılanan, “vatanın coğrafi boyutu”, “dil” açar sözü ile karşılanan ise “konuşmada ve yazmada kullanılan dil”dir. Her iki unsur da Gökâlî’ye göre sadece bir tanedir. Birliklerden kurulu bu açar sözlerin karşısına zıt bir imaj sistemi ile paralel bir yapılanış yerleştirilir: “başka dil” ve “başka dil var diyen”[ler]. Gökâlî’ye göre birliklerden örölü bir yapılanışı imleyen vatanın Türk dilinden başka bir dili olduğunu iddia edenler, iyi niyetli olamazlar. Kesinlikle başka bir emel taşımaktadırlar. Buradan hareketle Gökâlî, çizmiş

olduğu vatan coğrafyasının ideal vatandaş tipinde bulunmaması gereken bir niteliğe de işaret etmiş olmaktadır: “Türk dilinden başka dil var” dememek.

*Türklük'ün vicdânı bir,
Dini bir, vatani bir;
Fakat hepsi ayrıdır
Olmazsa lisânı bir.*

Bu dörtlükte Gökalp, vatan kavramının da üstünde yeni ve daha geniş bir kavramla okur karşısına çıkmıştır: Türklük. Bu, daha genel ve geniş kavramı daha belirgin kılmak için de bu kavramın birleştirici ve yeni alt unsurları şiir atmosferine açar sözler vasıtasıyla dâhil edilmiştir: vicdân, dîn, vatan ve lisân. Son iki mısra vasıtasıyla bu unsurlardan en önemlisinin ve şair tarafından kendisine diğer unsurları birleştirme fonksiyonu yüklenilenin “lisân/ dil” olduğu önemle vurgulanmıştır. Gökalp'e göre dil birliği olmadığı zaman Türklüğün vicdânî, dînî ve vatani birliğinin bozulması kaçınılmazdır. Birleştiriciliği kuvvetlendiren “bir” kelimesinin dörtlükte dört kez yinelenmesine karşılık ayrılmayı imlemek amacıyla sadece bir açar söze başvurulmuştur: “ayrılır”. Bu durum, şairin birleştiricilikten yana olan tavrını şiirde görünür ve baskın kıldığı için önemlidir.

ASAF HÂLET ÇELEBİ'NİN İSTANBULUMUN DİLİ ŞİİRİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

25 Haziran 1954'te Büyük Doğu'da (Çelebi, 2004: 83) yayımlanan metin, iki ana bölümden bu ana bölümler de kendi içerisinde alt bölümlerden oluşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde şiirin önce birinci, ardından ikinci ana bölümü açar sözleri tespit edilerek çözümlenecektir.

*annemin dili
babamın dili
İstanbulumun dili
İstanbullumun dili*

Şiirin ilk ana bölümünün birinci alt bölümünde şair, dört defa yinelenen “dil” kelimesini belirgin kılmak için dört farklı kelimeye başvurur. “Dil” kelimesiyle birleştirilen bu dört yeni kelimeyle birlikte de alt bölümün temel açar sözleri yapılandırılmış olur. Bu dil şairin, birinci teklik şahıs iyelik ekiyle sahiplendiği annesinin, babasının, İstanbulunun ve İstanbullusunun dilidir. Bu açar sözlerden bu dilin anneden öğrenilen, baba ile pekiştirilen, standart boyuta İstanbul ve İstanbullular vasıtasıyla taşınan ana dili/standart İstanbul Türkçesi olduğu sonucuna ulaşılabilir.

*İstanbulumun efendisi
hanımefendisi
sokaklarımın bekçisi,
yoğurtçusu, balıkçısı,
can dilimi konuşanım
canım benim*

Bu bölümde şairin beşinci mısradaki “can dilimi konuşanım” diye hitap ettiği insanların kimler olduğu, bölümün ilk dört mısrasıyla açıklığa kavuşturulmuştur. “İstanbulumun

efendisi”, “hanımefendisi”, “sokaklarımın bekçisi”, “yoğurtçusu”, “balıkçısı”. Bu açar sözler, şair tarafından birinci teklik şahıs iyelik eki vasıtasıyla sahiplenilmiştir. İlk ara bölümde “anne” ile dile getirilen kadın imajı bu bölümde yerini “İstanbul hanımefendisi”ne, “baba” ile okur karşısına çıkan erkek imajı ise “İstanbulun efendisi”, “sokaklarımın bekçisi”, “yoğurtçusu”, “balıkçısı”na bırakmıştır. Bölümde İstanbul Türkçesinin İstanbul halkının her kesimiyle konuştuğu dil olduğu vurgulanmıştır.

Şair, ana diline duyduğu sevgiyi, bağlılığı, sahiplenışı ve onu kendisiyle özdeşleştirmesini “can dilim” açar sözüyle dile getirmiştir. Bu dili konuşanlar için de ara bölümün sonunda sıcaklık ve samimiyeti yansıtan “canım benim” ifadesini tercih etmiştir.

ninnilerimi bu dil söyledi
masallarımı bu dil
bu dille duydum türkülerimi
bu dille okudum şairlerimi
“zâlim beni söyletme derunumda neler var”.

Bu bölümün ilk iki mısrasında yer alan cümleleri “söyledi” ortak yüklemine bağlayan şair, İstanbul Türkçesini bir insan olarak düşünmüş, onu kişileştirmiştir. Birinci teklik şahıs iyelik eki ile sahiplenilen “ninniler”, “masallar” ve “türküler”in metonimik bir öbek (Yavuz, 2010: 26- 37) oluşturduğu düşünüldüğünde bu öbekte imlenen geniş kapsamlı üst kümenin “icraya dayalı halk edebiyatı ürünleri” olduğu sonucuna ulaşılabilir. “Şairlerim” ifadesiyle bu üst kümenin kapsamı daha da genişletilir ve bir bütün olarak Türk şiirine gönderimde bulunulur.

İstanbul Türkçesi için bu bölümde şair tarafından teklif edilen açar söz, bölümde dört kez yinelenen “bu dil” sıfat tamlamasıdır. Bu genel kümeyi içinden seçeceği bir mısra ile örneklendirmek isteyen şair, XIX. yüzyıl divan şairlerinden Leylâ Hanım’ın bir beytinin ikinci mısrasına başvurur: “Pür- âteşim açtırma benim ağzımı zinhâr/ Zâlim beni söyletme derunumda neler var” (Cengiz, 1983: 651). Böylece şair, tırnak içinde alıntı yoluyla metinlerarası bir gönderimde bulunmuştur. Tırnak içinde yer verilen bu alıntılama biçimi, Riffaterre tarafından daha çok sıradan okura hitap eden zorunlu metinlerarasılık kapsamında değerlendirilebilir (Aktulum, 1999: 60- 71). Metinde yer almayan mısralarıyla birlikte bir bütün olarak düşünüldüğünde bu şiir, Asaf Halet Çelebi’nin, Nurullah Ataç’ın dil konusundaki aşırılığına bir eleştiri olabilir.

rahat bırak beni eşek arım
rahat bırak beni bay kıvrıç
bayan ividi
evim
sokaklarım bana yasak
sen benim değilsin
rüyalarımın harputu
ecem
öcüm

*bütün önemlerini kıvançlarını koy çuvalına
başka yaramaz çocukları git korkutmaya
başka kapıya.*

Özpalabıyıklar, bu bölümün ilk üç mısrası olan “rahat bırak beni eşek arım”, “rahat bırak beni bay kıvırgıç”, “bayan ividi” ile onuncu mısrası olan “bütün önemlerini kıvançlarını koy çuvalına” için “[b]u dizeler, Çelebi'nin çocukluk döneminin öcülerini akla getirdiği gibi, Nurullah Ataç'ın dil konusundaki aşırılığına bir eleştiri de olabilir. Çelebi'nin Ataç hakkındaki düşünceleri, hiç de olumlu değildir” değerlendirmesinde bulunur (Çelebi, 2004:123). Özpalabıyıklar, “rüyalarımın harputu” mısrasında geçen “harput” kelimesi için de okuru şairin “Harput” başlığını taşıyan şiirine ve bu şiir için yapılan açıklama bölümüne yönlendirir ve bu açıklama bölümünde “Çelebi'nin bu kelimeyi salt sesinden ötürü kullandığından kuşku duyuyorum. (...) ‘İstanbulumun Dili’ şiirinin ikinci bölümünden yola çıkarak, belki, küçükken Çelebi'nin düşlerine giren bir “öcü” denilebilir harput’a” değerlendirmesinde bulunur (Çelebi, 2004: 113). Şiirin dokuzuncu mısrasını oluşturan “öçüm” kelimesi de Özpalabıyıklar'ın bu yorumunu destekler niteliktedir.

Bu bölümde Çelebi, birer masal kahramanı olarak düşünülebilecek olan “bay kıvırcık” ile “bayan ividi”den “bütün önemlerini, kıvançlarını çuvallarına koyup başka yaramaz çocukları” korkutmaya gitmelerini ister. “Başka kapıya” der. (...) Çelebi'de hayat masal, masal hayattır. (...) Ona göre masallar, milletlerin cemiyet ve fertlerin hususiyetlerini az çok belirten en kıymetli hazinelerden birisidir” (Solak, 2001: 201). Solak, Çelebi'nin bu bölümde “rahat bırak beni” dediği “bay kıvırcık” ve “bayan ividi” ile “eşek arısı”, “harput” ve “öcü”nün “dil tasarımcıları”nı imlediğini belirtmiştir (2001: 204).

Kırımlı tarafından aktarıldığına göre Gökhan Evliyaoğlu, [Çelebi'nin] vefatı dolayısıyla kaleme aldığı bir yazısında [onun] Türkçeyi ve memleketin bütün manevî kıymetlerini sevdiğini belirterek sunları anlat[mış]tır: “En çok uydurmaca konuşan çocuklara içerlerdi. Hiç unutmam bir gün kendisini çok heyecanlı bulmuş ve sebebini sormuştum; ‘Dillerini anlamadığım Türk çocukları geldiler ve niçin Öz Türkçe yazmadığımı sordular. Birtakım anlaşılmasız şeyler söylediler. Kendilerine dedim ki: Oğlum siz, sözlerini birtakım el kol hareketleriyle tamamlamak mecburiyetinde kalan Avustralya yerlilerine benzemişsiniz, karanlıkta birbirinize dert anlatamayacaksınız” (Kırımlı, 1994: 264).

SONUÇ

Ziya Gökalp (1876- 1924) ve Asaf Hâlet Çelebi (1907- 1958), Türk edebiyatının farklı dönemlerinde eser vermiş ve farklı sanat anlayışlarını benimsemiş iki şair olmakla birlikte Türk dili konusunda gösterdikleri hassasiyet noktasında birleşirler. Analiz edilen iki şiir sonunda elde edilen veriler göstermiştir ki kendi dönemlerinin dil konusundaki tartışmalı ve çetrefilli atmosferi bu iki şairi dil konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Bir “dava adamı” olan Gökalp, Türk dilinin hem söz varlığı hem de gramer kuralları bakımından Arapça ve Farsçanın istilasına uğramasından rahatsızlık duymuş ve bu durumu yazı ve kitaplarında açıkça dile getirmiştir. Türk dili hakkındaki görüşlerini bir “teorisyen” olarak açıklamakla yetinmeyen Gökalp, onları “uygulama” sahasına taşımak amacıyla şiiri bir vasıta olarak kullanmıştır. Böylece hem teorisini pratiğe dökmüş hem de çağdaşları ile kendisinden sonra gelecek olan sanatçılar için örnek metinler bırakmıştır. Gökalp, böylelikle Türk dilinin içinde bulunduğu sancılı süreci kolaylıkla atlatabilmesi için ihtiyaç duyduğu reçeteyi de ortaya koymayı amaçlamıştır.

Asaf Hâlet Çelebi'nin durumu Gökalp'ten biraz farklıdır. Doğu mistisizmi ile tasavvufu, masal kahramanları ile sürrealist imgeleri şiir potasında eritmeyi deneyen özgün bir şair

olarak değerlendirilen Çelebi, İstanbulumun Dili başlıklı şiiriyle -dil konusundaki hassasiyetlerini yaygın temayüllerinden biri olan masal atmosferi ile bütünleştirmekle birlikte- âdeta kendi çizgisinin dışına çıkmıştır. Onun bu tavrının belirleyicisi de -Gökalp ile benzer biçimde- devrinin Türk dili konusundaki ikilemeleridir. Çelebi; Nurullah Ataç tarafından ısrarla savunulan “Öz Türkçecilik” ile dilde “Uydurmacalık”ı şiddetle eleştirir, bu durumu hem düzyazıları (Sazyek, 2004: 140, 143, 181, 497, 502) hem de İstanbulumun Dili şiiri ile ortaya koyar.

Bu çalışmadan elde edilen veriler ışığında ulaşılan sonuca göre iki şairin Türk dili konusunda ayrıldıkları temel nokta, Gökalp’in Anadolu Türklerine Türk dili konusunda bir takım yol gösterici ilkeler sunması, ağır basan “fikir adamı” kimliğiyle savunduğu ilkeler bütününü Anadolu Türkleri arasında yaymak için şiiri bir vasıta olarak kullanmasına karşılık; “sanatçı” kimliği ağır basan Asaf Hâlet Çelebi’nin “Öz Türkçecilik” ve savunucularını masal atmosferine sığınarak bir takım sembol ve imgelerle oluşturduğu orijinal imajlarla eleştirmeyi tercih etmesidir.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Ayvazoğlu, B. (2005). “Etimolojik Türkçülük: Türk Tarih Tezi ve Güneş- Dil Teorisi’nin Ön Tarihi”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi Medeniyetin Şuuru: Dil ve Kültür Özel Sayısı*, 5.
- Cengiz, H. E. (1983). *Divan Şiiri Antolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Çelebi, A. H. (2004). *Bütün Şiirleri*. Özpallabıyıklar, S. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kırımlı, B. (1994). *Asaf Hâlet Çelebi (Hayatı, Eserleri, Sanatı, Fikirleri)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Kokmaz, R. (2009). “Servet-i Fünûn Edebiyatı”. *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839- 2000)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öksüz, Y. Z. (1995). *Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sazyek, H. (2004). *Asaf Hâlet Çelebi Bütün Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Solak, M. (2001). “Aynadaki He: Asaf Hâlet Çelebi”. *Hece Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı*, 53/ 54/ 55. ss. 200.
- Tansel, F. A. (1997). *Ziya Gökalp Külliyyatı- 1: Şiirler ve Halk Masalları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TDK. (2014). *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*. Erişim Adresi: <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derlay&kelime1=yedmek>, Erişim Tarihi: 05.01.2014, Saat: 16: 30.
- Timurtaş, F. K. (2008). *Osmanlı Türkçesine Giriş*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Yavuz, H. (2010). *Okuma Biçimleri Varlığın ve Sanatın Dili*. İstanbul: Timaş Yayınları.